

Om Borgerskabets Læsning i det 17. Aarhundrede.

Af V. Woll.

Da jeg for nogle Aar siden gennemgik den ældste bevarede Skiftebog for Kerteminde Købstad — den spænder over Tiden fra 1650 til 1710 — i den Hovedhensigt at finde Efterretninger om Byens Ejendomme og Ejerne af disse, blev jeg opmærksom paa de Oplysninger, der kunde uddrages af Registreringsforretningerne, om Borgernes litterære Interesser. Stedligt er Omraadet altsaa stærkt begrænset, men da Kulturen i de danske Købstæder indenfor Bøgernes Verden vel nok altid har været nogenlunde ensartet, tør man maaske med nogen Ret bygge paa det nævnte Materiale som et Udtryk for, hvori Borgerskabets Læsning bestod i det 17. Aarhundrede.

Først maa da gøres den Bemærkning, at det kun er i de mere velstillede Borgeres Boer, at man overhovedet finder Antydninger af Bogsamlinger registrerede. Smaafolk har maaske ejet en Salmebog, en Postil eller Bønnebog, men den har næppe været værd at optegne, og hvad man vel nutildags kan vente at finde i de fleste Borger- og Landbohjem, en Bibel eller dog et Eksempplar af det nye Testament, søger man de fleste Steder forgæves i Boerne fra hin Tid. Det maa nemlig erindres, at de første Bibler, der udkom paa Dansk, var de store Folio-Værker „Christian III.s Bibel“ og „Frederik II.s Bibel,“ kostbare og pragtfuldt udstyrede Bøger, som det ikke var hver Mands Sag at købe, og at det egentlig først er i den nyere Tid, at Bibelen gennem Bibelselskabernes Virksomhed er bleven saa billig, at den kan findes i ethvert Hjem. — Derimod findes der optegnet ikke saa faa Andagtsbøger og andre opbyggelige Skrifter; saadanne udgøre saa at sige overalt Hovedstammen blandt Bøgerne.

I det righoldigste Bo fra den her omtalte Tid — *Tolder og Raadmand Henrik Sørensens* fra 1657 — findes registreret 3 Bøger i Folio, 13 i Kvart og 27 Oktavbind, ialt vurderede til godt 23 Daler, og af disse 43 Bøger — hvoraf Biblen i Folio alene sættes til 8 Daler — var de 27 Andagtsbøger. Som sædvanligt for hin Tid havde mange af disse besynderlige Titler, hvormed Ud-

giverne eller Forfatterne formodentlig haabede at vække eller stimulere Publikums Købelyst. Her skal blot nævnes: „Davids gyldne Klenodie“, „Sjælens Vandkilde“, „Aandeligt Husspejl“, „Bedrøvelse over Bedrøvelse og Trøst over Trøst“ samt „Kong Davids Tøjhus“. Sidstnævnte Bog udkom i 1623 i over 1000 Eksemplarer, et meget stort Oplag for den Tid. Den var forfattet af Sønderjyden Niels Heldevad (latiniseret til Helvaderus), oprindelig Præst, men senere Christian IV.s Almanakforfatter og overhovedet en frugtbar Skribent, der gennem 44 Aar udgav sine Almanaker og folkelige Skrifter af stor Betydning i Samtiden, men ogsaa Salmer, Skuespil og lærde Værker, ja endog en Formularbog. — Endvidere fandtes der i Boet Postiller, trykte Ligprædikener o. s. v. samt en Bog, der havde skilt sin Forfatter, Helsingborg-Præsten Niels Mikkelsen Aalborg, ved Kjole og Krave, nemlig en „Forklaring over St. Johannes Aabenbaring“. Han havde udgivet den i 1611 og mente sig paa den sikre Side, da han havde ladet to theologiske Professorer ved Københavns Universitet gennemse og godkende Skriftet, før det gik i Trykken. Men det viste sig snart, at Censorerne havde taget sig deres Hverv altfor let. I 1614 opdagedes det nemlig, at Bogen indeholdt kætterske Meninger, særlig var det galt, at Forfatteren havde udtalt Haabet om, at Hedninger, der ikke her i Livet havde hørt om Frelseren, dog ved Guds Naade kunde blive salige. Senere blev Forfatteren dog taget til Naade og blev atter Præst, nemlig ved Holmens Kirke i København. — Saa ejede den brave Tolder baade fornævnte Niels Mikkelsen Aalborgs Lægebog og Henrik Smids Lægebog, som sikkert har været meget brugte, om end den sidstnævnte Forfatter havde levet saa langt tilbage som paa Reformationstiden. (Han virkede en Tid som Læge i Malmø). Man har selvfølgelig i hine Tider, da Læger var sjældne Fugle og endnu ved 1650 i alt Fald ikke fandtes nærmere end i Odense, i høj Grad maattet hjælpe sig med Husraad eller — endnu bedre — hvad man kunde læse sig til i slige Bøger. — Nogen historisk Sans har Henrik Sørensen ogsaa haft, da han baade ejede Klaus Lyskanders „Danske Kongers Slægtebog“ (fra 1622) og „To norske Kongekrøniker“ — maaske den norske Præst Peder Klausens Værk „Norske Kongers Chronica“, udgiven 1633 efter Forfatterens Død. Endvidere fandtes der i Boet en „Kirkehistorie om Religionens Forandring“, hvorved man har Lov at tænke paa den københavnske Professor Kort Aslaksens „Theologisk og historisk Beskrivelse om den reformerede Religion“, d. v. s. en Beretning om Reformationens Indførelse, udkommen i Køben-

havn 1622, og endelig var der en latinsk kirkehistorisk Bog af ovennævnte Niels Heldevad. — Som Raadmand har Henrik Sørensen haft Brug for nogen juridisk Viden; hele 6 Bøger repræsenterer dette Fag, nemlig 2 Eksemplarer af Valdemar Sejrs jydsk Lov¹⁾, Christian IV.s Reces, en „Forordningsbog“, en Formularbog og endelig et „Glossarium“, som vel nok er „Glossarium Juridicum Danicum, Det er: alle gamle danske Glosers rette Forklaring, som findes udi de skaanske, sjællandske og jydsk Lovbøger“, udgiven 1641 af Herredsfoged i Fakse, senere Raadmand i Roskilde, Kristen Ostensen Vejle, det første Forsøg til en juridisk Haandbog, der er udkommet paa Dansk. — En „Ægteskabsbog“ hører maaske ogsaa til denne Gruppe; man kan i alt Fald formode, at det er en Udgave af Frederik II.s „Forordning om Ægteskabs-Sager“ af 19. Juni 1582.

Som man ser, var Raadmandens juridiske Bogsamling ret betydelig; Rettens Haandhævere var ikke alle saa vel forsynede. I *Raadmand og Byfoged Niels Hansens Bo* (1666) findes af juridiske Værker kun „Glossarium“ og „Lovbogen“. Med denne sidste omfattende Titel sigtes maaske til en Lovsamling, som udkom 1642—43 hos Boghandler Jørgen Holst i København og indeholder Jydsk Lov samt alle betydeligere Love fra Christian III.s, Frederik II.s og Christian IV.s Tid. — *Byfoged Hans Lauritsen*, som døde i 1669, efterlod sig kun „Recessen“ og Christian IV.s „Rigens Ret og Dele“ („Dele“ betyder Rettergangsmaade).

Andagtsbøger findes som sagt i de fleste Boer, hvor Bøger overhovedet nævnes; blandt de jævnlig forekommende er Biskop Jesper Brochmands Postiller. — Ogsaa de i flere Boer anførte Ligprædikener maa henregnes hertil, idet disse ofte var hele Bøger, der undertiden udstyredes pragtfuldt med kobberstukne Billeder af Afdøde o. s. v. Der forekommer saaledes: Ligprædiken over Christian IV.s Dronning Anna Catharina, over Markus Rodsteen (formentlig den i 1670 afdøde Ejer af Lundsgaard ved Kerteminde eller en tidligere Ejer af samme Navn) samt over Adelsdamerne Jomfru Anne Trolle, Fru Sidsel Friis og Fru Lene Gyldenstjerne.

En Særstilling indtager Boet efter *Jens Madsen Brun* i 1674. Uagtet han kun omtales som Borger, og der intet foreligger om, at han har indtaget nogen fremragende Stilling i Byen, efterlod han sig en Del latinske Bøger, hvoraf man kan formode, at han har studeret. Der fandtes saaledes tre latinske Grammatiker,

1) Jydsk Lov anvendtes ogsaa paa Fyen.

hvoraf de to betegnes som „Philippi“ — antagelig Luthers Medarbejder Philip Melanctons Arbejder — og tre „Vokabel-Bøger“ (Ordbøger), endvidere to Eksemplarer af det nye Testament paa Latin og flere andre latinske Bøger. Ydermere var der en græsk Udgave af Testamentet.

Borgmester *Knud Knudsen Rønnovs* Bo, der registreredes i 1684, indeholdt Kong Christian II.s Krønike, der kun vurderedes til 8 Skilling, og Christian III.s Krønike, der fandtes dobbelt saa værdifuld. Foruden nogle andre Smaabøger fandtes der en Bog, der betegnes som „en dansk Courant, hvad Aar 1675 og 76 er passeret“, af Værdi 4 Skilling; muligvis en Slags Aarsrevue eller en Samling indbundne Aviser for de to nævnte Aar. „Courant“ var nemlig en almindelig Betegnelse for Datidens Nyhedsblade (se Stolpe: „Dagspressen i Danmark“ I, 133—134).

Boet efter *Tolder Bertram Treven* (død 1688) er mærkeligt ved det betydelige Antal udenlandske (særlig franske) Bøger, det indeholdt. Det vil næppe interessere Læseren at se disses Titler gengivne; mange af dem er desuden forskrevne, men mulige Lysthavende vil kunne finde dem paa Fol. 319 i Skiftebogen. — *Bertram Trevens* Interesse for fremmed Litteratur stammede mulig fra, at han havde haft en Stilling ved Hoffet, hvor han fra 1670 (til 1675?) var „Gemaksforvalter“ og i denne Egenskab har følt Trang til at dyrke de europæiske Hovedsprog.

Endnu skal blandt de Boer, der var velforsynede med Bøger, nævnes *Borgeren Niels Vognbergs*, registreret 1656, hvis Bibliotek vurderes til 17 Dl. 2 Mk. Hans mest værdifulde Bøger var en ny dansk Bibel i Kvart „i Canevants-Skind indbunden“, 6 Daler, en Huspostil, 3 Daler, samt den norske Krønike i Kvart og den jydsk Lovbog, hver 1½ Daler. En Bog med Titel „Pii vita pia“ vurderes til 1 Mark 8 Skilling. Den var netop udkommen 1650 og havde som dansk Undertitel „Et Guds Barns gudelige Liv“. Foruden en Del andre Andagtsbøger nævnes „en fuldkommen (ø: fuldstændig) Salmebog til 3 Mk. og et Værk med Titelen „Jomfruernes Æreskrands“ til 1 Mk. — Ogsaa *Købmand Mathias von Westen*, som døde i 1694, efterlod sig en ret anselig Bogsamling. Foruden Christian IV.s Bibeludgave i Kvart og Luthers tyske Bibel samt en Del Opbyggelsesbøger havde han ogsaa ejet *Vordingborg-Præsten Anders Arrebos* store Digt om Skabelsen, som udkom 1661 under Titelen „Hexaëmeron“ (de seks Dages Gerning).

Af det Anførte kan man uddrage den Hovedbetragtning, at Borgerskabets underholdende Læsning har været indskrænket til

Opbyggelseslitteraturen og nogle faa historiske Værker. Saa har man vel ogsaa haft nogen Døgnlitteratur, saasom Viser, Flyveblade og maaske nogle enkelte Aviseksemplarer hist og her, men det siger sig selv, at saadanne Ubetydeligheder ikke har sat sig Spor i Skifteprotokollen. Men man savner ganske den Gren af den danske Litteratur, som nu trives saa frodigt, den egentlige Roman eller Fortælling, men den var i det 17. Aarhundrede endnu ukendt i Danmark; først efter Aarhundredskiftet begyndte man herhjemme at forsøge sig med saadanne Værker, dels Oversættelser, dels Originaler. — Og hvad de registrerede Bogsamlingers Kvantitet og Kvalitet angaar, maa man erindre, at Begrebet Boghandler i vor Tids Forstand næppe fandtes udenfor Hovedstaden. Forsaaavidt man i Provinserne overhovedet indlod sig paa at købe Bøger, var man vel nærmest henvist til at gøre sit Valg paa Markederne, hvor en omrejsende „Bogfører“ mødte op med et lille Udvalg af de Bøger, som efter hans Erfaring var de lettest sælgelige.

